

A MAGYAR ORVOSÉRTELMISÉG 1945 UTÁNI POLITIKAI TÖRTÉNETÉHEZ (1949-1956)

A szocialista építés 1956-ig terjedő időszaka hatalmas áldozatok árán jelentős eredményeket hozott az ország fejlődésében. Ugyanakkor velük összefonódva súlyos torzulások keletkeztek. Az MDP I. kongresszusán jóváhagyott politikában 1948-49 fordulóján lényegi változtatásokat hajtottak végre, amelynek következtében az MDP vezetésében eluralkodott a szektás dogmatizmus. A párt politikája fordulatának legfájdalmasabb következménye a forradalmi törvényesség megsértése volt. "A kulturális fejlődés igen gyors volt, különösen a közoktatás és a felsőoktatás terén. Nagyon jelentős eredmények születtek az egészségvédelemben..."¹ A politika torzulásai, a népgazdaságban jelentkező aránytalanságok azonban itt is fékezték a fejlődést.

1949-től a politikai intézményrendszer átalakulása megváltoztatta az orvosértelmiség helyzetét, jelentősen módosította fejlődésének feltételeit, munkájának körülményeit. A párt helyzetének változása, a párt vezető szerepének értelmezése, a párt politikájának torzulásai hatást gyakoroltak az orvosértelmiség egészére, de különösen annak társadalmilag legaktívabb rétegeire. Az MDP vezető testületei, a Politikai Bizottság, a Titkárság több alkalommal tárgyalt az egészségügy egyes kérdéseiről, az orvosértelmiségről. Ezek részben szakmapolitikai, egészségpolitikai, bérpolitikai témák voltak. Az MDP megyei szervei azonban 1949-1956 között marginális kérdésnek tekintették az orvosértelmiséggel és az egészségüggyel való foglalkozást, helyzetének alakulását. A közigazgatási centrumokban az egészségügyben működő MDP szervezetek gyengék voltak.²

Az MDP Központi Vezetősége 1948. szeptember 6.-1949. március 6. között tagfelvételi zárlatot rendelt el, amely tagfelülvizsgálattal is együtt járt. Ezt a kampányt meghosszabbították és tagjelölt felvételt 1949. június 1-től, tagfelvételt november 1-től engedélyeztek. Az orvosértelmiség körében a párttagság aránya 20-25 % között mozgott az ötvenes évtized első felében.³ A pártból kizárt orvosoknak egy része közéleti tevékenységét a szakszervezeti mozgalomban folytatta. A szakszervezeti vezetés és a tagság politikai érettségét mutatta, hogy a különböző politikai kampányok ellenére alkalmasnak tartotta a pártból kizárt orvosokat közéleti funkció ellátására.⁴

Az MDP politikája torzulásának következtében 1949-1953 között különböző repressziókra került sor az orvosértelmiség körében. A Rajk perben és annak nyomán más koholt perekben is kommunista orvosok ellen indult eljárás. Dr. Szőnyi Tibor, dr. Zöld Sándor, dr. Merényi Gusztáv, dr. Kálmán András és mások voltak áldozatai a szocialista törvényesség megsértésének; törvénytelenül súlytotta dr. Kuti Gyulát és másokat. A jugoszláviai rokoni kapcsolatok eltulzása is törvénytelenégeket eredményezett.⁵ Ugyanakkor a po-

litikai bizalmatlanság következtében az ellenséges elemek elleni harc jelszavával "többek között leváltották a budapesti Gyermekvédelmi Intézet igazgató főorvosát, a debreceni ideggyógyászati tanszék vezetőjét és több vidéki kórházi főorvost."⁶ 1952 nyarán politikai kampánnyal egybekötött perek folytak abortőrök ellen.⁷ A szociáldemokratizmus elleni harc jelszavával 1952-53 elején a szakszervezetben indult politikai akció.⁸ Végül 1953 elején újabb koncepciós per előkészítésére került sor, amely a közéletben aktív, a szocializmusért jelentős munkát végző orvosok ellen irányult. A Szovjetunióban őrizetbe vett orvosok teljes és egyértelmű rehabilitációja után Magyarországon is megszüntették a letartóztatott orvosok elleni indokolatlan törvénytört eljárás. 1953 után elkezdődött a politikai és szakmai rehabilitáció, amely 1956-ban az Egészségügyi Minisztérium személyzeti munkájának elengedhetetlen részévé vált.⁹

Az egészségügy helyzete jelentősen változott az állami intézményrendszer átalakításával. Természetesen az egészségügyi intézmények államosítása, valamint a társadalombiztosítás egységesítése része volt ennek a folyamatnak, amelyet betetőzött a Népjóléti Minisztériumnak Egészségügyi Minisztériummá történt átszervezése. Ratkó Anna az 1950. december 30-án rendezett nagygyűlésen erről az átszervezésről a következő indokolást adta: "... sikerült életrehozunk a magyar egészségügy egységét. A szocialista perspektíva szem előtt tartásával sikerült felépíteni egészségügyi intézményeinket, kórházainkat, rendelőintézeteket, gondozóinkat és bölcsődeinket. Ennek a fejlődésnek eredményeképpen a Népjóléti Minisztérium munkája nagyrészt feleslegessé vált, mert a jólétet biztosítja a népgazdaságunk fejlődése."¹⁰

Változásokon ment keresztül a szakszervezeti mozgalom is. Az iparági szervezkedésre történő áttérés magával hozta az orvosok és az egészségügyi dolgozók szakszervezeteinek egyesülését 1948-1949 fordulóján. Az orvosértelmség részvétele a szakszervezeti mozgalomban 1949-1956 között hullámlást mutat. 1949-1952 között a korábbi időszakhoz képest visszaszorul, majd az OEDSZ (Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete) I. kongresszusa után folyamatosan növekszik. 1953 után, amíg az egészségügyi dolgozók összlétszámának 15-17 %-a orvos, addig a szakszervezetek tisztségviselői között 30-35 %-os részvételük. Megváltozott a szakszervezet, az állami szervek, és a Tudományos Akadémia viszonya is. Az új munkamegosztás jelentősen csökkentette a szakszervezet hatókörét, befolyását, politikai presztízsét. Ennek ellenére a szakszervezet az egészségügyben az egyik befolyásos szervezet maradt. A SZOT Elnökség 1954. november 12-én javaslatot terjesztett be az MDP Politikai Bizottságához a szakszervezetek helyzetéről. Ebben megállapították, hogy a felszabadulás után a párt helyes politikája következtében a szakszervezetek nagy népszerűsége és tömegbefolyásra tettek szert. Egészen a fordulat évéig a szakszervezetek erősek voltak, bírták a tömegek bizalmát. A fordulat évtől kezdve azonban a

szakszervezetek tömegbefolyása csökkent. Egyes szakszervezetek részeredményeket értek el ugyan, de a szakszervezeti mozgalom egésze visszaesett ezekben az években. "Ennek okát abban látjuk - állapította meg a SZOT Elnöksége -, hogy a munkásosztály hatalomra jutása után nem tisztáztuk a szakszervezetek helyét és szerepét a mi sajátos viszonyaink között. ... Ennek hiányában kialakult az a helytelen gyakorlat, hogy a pártbizottságok, a pártszervezetek a szakszervezeti munka egészét alárendelik a pártmunka részfeladatainak, és gyakran kicsinyesen gyámkodnak a szakszervezetek felett. Ez a szakszervezeti demokrácia megsértéséhez vezet és elmosza a szakszervezetek pártonkívüli jellegét. ... Ahhoz, hogy a szakszervezetek szerepe nem növekedett, sőt szűkült hozzájárult a szakszervezeti mozgalom lebecsülése az állami szervek részéről. A szakszervezet lebecsüléséből fakad, hogy olyan állami feladatokat, mint a dolgozók társadalombiztosítása, kulturális nevelése, sportmozgalma, csak formálisan bízták a szakszervezetekre, a rendelkezésre álló anyagi eszközök és intézkedési jogok nélkül. Az elmúlt évek során nem hangsúlyoztuk ki eléggé a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenységét és háttérbe szorult nevelőmunkájuk is."¹¹ Az OEDSZ-t azok közé a szakszervezetek közé sorolhatjuk, amelyek jelentős részeredményeket értek el. A szakszervezet az egészségügyi dolgozók létszámának növekedésével párhuzamosan növelte taglétszámát és 1949-1956 között a szervezettség mindig meghaladta a 90 %-ot.¹²

Az értelmiség 1948-1949-ben új helyzetbe került, és új feladatok megoldása várt rá. Rákosi Mátyás az MDP főtitkára az alkotmányról szóló parlamenti vitában megállapította: "Az értelmiség zömét a szocialista átalakulás előkészületlenül és váratlanul érte; ennek megfelelően tartózkodó magatartást tanusított. Amikor sorait kezdtük a munkásság és parasztság legjobbjaival feltölteni, bizonyos ellenszenvet, sőt ijedelmet tapasztaltunk. Az értelmiség egy részében az a gondolat merült fel, hogy ma a szocializmus építése az intelligencia szerepének és jelentőségének lebecsülésével, csökkenésével jár. ... A szocializmus számban és jelentőségben rendkívül meg fogja növelni az értelmiséget. A szocializmus nem a régi értelmiség félreszorítását, hanem felfrissítését fogja eredményezni..."¹³ (Az orvosértelmiség számának alakulását a 14.sz. jegyzetben közöljük).

1949-1950-ben az egészségügyben is meg kellett küzdeni értelmiségi-, orvosellenes hangulattal.¹⁵ Hosszan tartó és az ötvenes évek első felét átfogó vita, eszmecsere folyt a régi és az új értelmiségiek kapcsolatáról, viszonyáról, szerepéről a szakmában és a közéletben. A régi értelmiségiekkel szemben türelmetlen, tulzós szektás magatartást folyamatosan kiegymenlítették a régi szakemberek zömének az egészségügy számára nélkülözhetetlen jó színvonalú szakmai munkája.

Az orvosértelmiség szociális összetételének alakulása 1949-1956 között lassú és folyamatos változást mutatott. Az 1951-1952-es tanévben az V. évfolyamon 12,5 % a munkás,

8,53 % a paraszt származású hallgató, a IV. évfolyamon 16,2 %, 9,4 % a III. évfolyamon 18,5 %, 13,3 %, a II. évfolyamon 36,5 %, 17 %, az I. évfolyamon 45 %, 21 %.¹⁶ A magask munkás-paraszt származású évfolyam 1956 nyarán lépett munkába.

Az orvosértelmiség szakmai összetétele is jelentősen változott. Ezen évek - különösen 1953 után - legfontosabb szakmai eredménye: az orvosok nagy számban szereztek szakképesítést.¹⁷

Az egészségügy jelentős sikereket ért el ebben a történelmi időszakban. Eredményesen folytatódott a népbetegségek felszámolásáért folytatott küzdelem. Sokat fejlődött az általános szakmai színvonal. A kormány megfelelően honorálta ezeket az eredményeket. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a kormányzat például a Budapesti Orvostudományi Egyetem professzorai közül 13 egyetemi tanárnak Kossuth Díjat, 10 professzornak Kiváló Orvos kitüntetést, 25 egyetemi tanárnak kormánykitüntetést adományozott. Ebben az időszakban a budapesti egyetemen 19 tanszékvezető egyetemi tanárt neveztek ki.

1949-1956 között az orvosi munka feltételei lényegesen megváltoztak. Ez nemcsak az államosításokkal és a társadalombiztosítás egységesítésével függött össze. A biztosítottak száma rohamosan növekedett.¹⁸ Ezzel együtt emelkedett a kórházakban az ágyak száma és vele együtt a betegforgalom. Csaknem megduplázódott az egészségügyben foglalkoztatottak száma.

Ugyanakkor az egészségügyben nagy feszültségek is keletkeztek. A legégetőbb problémák közé tartozott az, hogy ebben az időszakban nem épült új kórház, csak kevés átalakítás, felújítás történt. Az ágyszám növelése a meglévő épületek zsúfoltságának fokozásával, nem egészségügyi célra épített épületek igénybevételével történt. Ennek megfelelően a kórházakat a zsúfoltság és a szűkösség jellemezte.

Az orvos-ellátottság egyenetlensége további feszültségek forrása lett.²⁰ Néhány megye és az új iparkörzetek igen alacsony orvos-ellátottsága az egészségügyi kormányzatot és a társadalmi szervezeteket újra meg újra megújuló kampányok szervezésére ösztönözte a vidékre település érdekében.²¹ Ezek a kampányok ideiglenes és részleges megoldásokat eredményeztek, de az igen mostoha feltételek következtében nem vezettek végleges megoldáshoz, ahhoz az élet- és munkafeltételek jelentős javítására lett volna szükség.

Mindezeket figyelembe véve - a teljesség igénye nélkül - megállapíthatjuk, hogy az orvosértelmiség zöme azonosult a szocializmus törekvéseivel és egyben elhatárolta magát a szocializmus torzulásaitól. Ez a folyamat nem volt mentes a megtorpanásoktól és a visszaesésektől sem.

Az orvosértelmiség életszínvonala ebben az időszakban sajátosan alakult. Az egészségügy egységesítése magával hozta, hogy a különböző bérkategóriák egységesítésére is

sor került. 1952-1955 között átfogó bérügyi intézkedést hajtottak végre.²² Az egyetemeken megszüntették a fizetés nélküli állásokat. Ennek ellenére az orvosok fizetése alacsony volt, alig haladta meg az átlagfizetéseket. Az orvosok jövedelme ennél a szintnél mégis magasabb volt, mivel még nagy számban voltak olyanok, akik nem voltak biztosítottak, így a magánrendelés a betegellátás egyik formája volt. Emellett - a többszörös akciók ellenére - hálapénzhez is jutottak.

1953 júniusában megindult, majd 1956 júliusa után felgyorsult az egészségügyben felhalmozott feszültségek feloldását szolgáló intézkedések feltételeinek kialakítása és előkészítése.

JEGYZETEK

- 1 A magyar forradalmi munkásmozgalom története. 3. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 171. old.
- 2 Az MDP Adminisztratív Osztálya, amelyhez az egészségügy is tartozott, Békés megyei ellenőrzése kapcsán jelentette: "A megyei PB nem tudott felvíágosítást adni a megye egészségügyi munkájáról". PIA 276. f. 96/90 199 l.
- 3 PIA 276. f. 69/46 öe. 16-19 l.
- 4 Az OEDSZ-ben a bizalmiak 41,5 %-a, az osztálybizottsági tagok 59,8 %-a, az üb. tagok 40,7 %-a, az üb. elnökök 29,2 %-a volt az SZDP-nek tagja. PIA F.PB.1135.
- 5 PIA 276.f. 96/283.
- 6 PIA 276.f. 96/91.
- 7 SzKP OEDSZ 1952. 2/A.
- 8 SZKL SZOT Szervezési Osztály 1952. 31. 191.
- 9 PIA 276.f. 96/283.
- 10 Népegészségügy, 32. évf. 1. 1951. jan.3.old.
- 11 SZKL SZOT Eln. 1-3/265.
- 12 SZKL SZOT Szervezési Osztály 1956. 104.
- 13 Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra, Bp.1954. 477.old.

AZ ORVOSOK SZÁMA ÉS ARÁNYA
(év végén)

	Orvosok száma			Aránya 10.000 lakosra		
	Budapest	Vidék	Országos	Budapest	Vidék	Országos
1949	-	-	9.909	-	-	10,7
1950	4.603	5.626	10.229	27,8	7,3	11,0
1952	5.808	6.291	12.099	33,2	8,1	12,7
1953	6.395	6.927	13.322	35,4	8,8	13,8
1954	6.461	7.285	13.746	35,3	9,2	14,1
1955	6.530	7.623	14.153	35,3	9,5	14,3
1956	6.091	7.549	13.640	34,4	9,4	13,9

A magyar társadalombiztosítás husz éve (1944-1964). Bp. SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. 84. old.

15 Dr. Wejl Emil az OEDSZ tőltikára 1949. október 14-én a szakszerzeti apparátus egyik munkatársához írtott levelében figyelmeztetett: "Az utolsó hónapok, különösen a tervkölcson akció szervezési tapasztalata mutatta, hogy az egységes szakszervezet kialakítása közben az orvosok felé befolyásunk csökkent". SZKL OEDSZ 1949.14.

16 PIA 276.f. 96/90. öe. 294-296.1.

17 1956-ban az összes orvos 54 %-a volt szakorvos, míg 1947-1952 között évente 270-en szereztek szakorvosi képesítést, addig 1954-ben 752, 1955-ben 866 volt a kiadott szakorvosi képesítések száma. Az orvosok közül 1955 végén 36 volt az orvostudományok doktora és 237-en szereztek meg a kandidátusi fokozatot.

PIA 276.f. 96/283.

18 A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSBA BEVONTAK SZÁMA ÉS A KIADÁSOK

	Biztosítottak száma családtagokkal együtt	A népes- ség	Kiadás	Egy dolgozóra
	Millió fő	%- ban	Millió Ft	jutó kiadás Ft-ban
1949	3,8	41	1.930	1.156
1950	4,4	47	2.272	1.149
1951	4,8	51	2.690	1.207
1952	5,8	56	4.125	1.676
1953	5,7	59	4.668	1.710
1954	5,8	60	5.633	2.006
1955	5,9	60	6.119	2.196
1956	6,3	64	6.290	2.179

A magyar társadalombiztosítás husz éve (1944-1969) Bp. SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatósága 70. old.

A KÓRHÁZAK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI

	Kórházi ágyak száma	10.000 lakos- ra jutó kórhá- zi ágy	Elbocsátott betegek szá- ma 1000 fő	Ápolási na- pok száma millió nap	Ágykihasz- nálás %- ban
1950	53.326	55,8	859	15	85,6
1951	55,908	59,1	924	17	87,1
1952	57,261	60,0	969	17	90,1
1953	57,540	59,7	1.024	18	94,0
1954	61,601	63,1	1.063	19	91,9
1955	64,555	65,3	1.150	20	92,7
1956	65,767	66,9	1.151	20	88,6

Im.

- 20 1953 decemberében országosan 10.000 lakosra 13,8 orvos jutott, Csongrádban 15,4, Baranyában 12,5, Hajdu-bihar megyében 11, Komáromban 10,3, Vas megyében 9, Szolnok megyében 6,6, Békésben 6,2, Pest megyében 6,2, Zalaiban 6,1, Szabolcsban 5. PIA 276.f. 61/437.
- 21 "Pártunk II. kongresszusának tiszteletére szocialista kötelezettség-vállalásként 34 orvos 6 hónapon keresztül dolgozott kórházi felülvizsgáló vagy körzeti orvosként a bányavidéken, hogy segítsék a bányavidék egészségügyi ellátásának színvonalát emelni. Azóta folytatjuk a minisztériummal együtt a bányavidék orvosellátásának megjavítását célzó orvos-mozgósítást. Ilyen irányu munkánk eddig nem járt kellő sikerrel". B. Herczeg Judit az OEDSZ titkárának 1951. október 23-i feljegyzése az MDP Adminisztratív Osztályának. PIA 276.f. 96/90. öe. 232-233.1.
- 22 Az 1952-1955. között történt bérügyi intézkedések egy évre számított össz-költség kihatása 145.620.000 forint volt. A legjelentősebb változást az 54/28/1952. MT rendelet hozta, amely mintegy 60.000 egészségügyi dolgozót érintett, évi 96 millió forinttal emelte az egészségügyi tárca beralapját és átlagosan 17 %-os béremelést jelentett. SZKL SZOT Szervezési Osztály 1956. 103.